

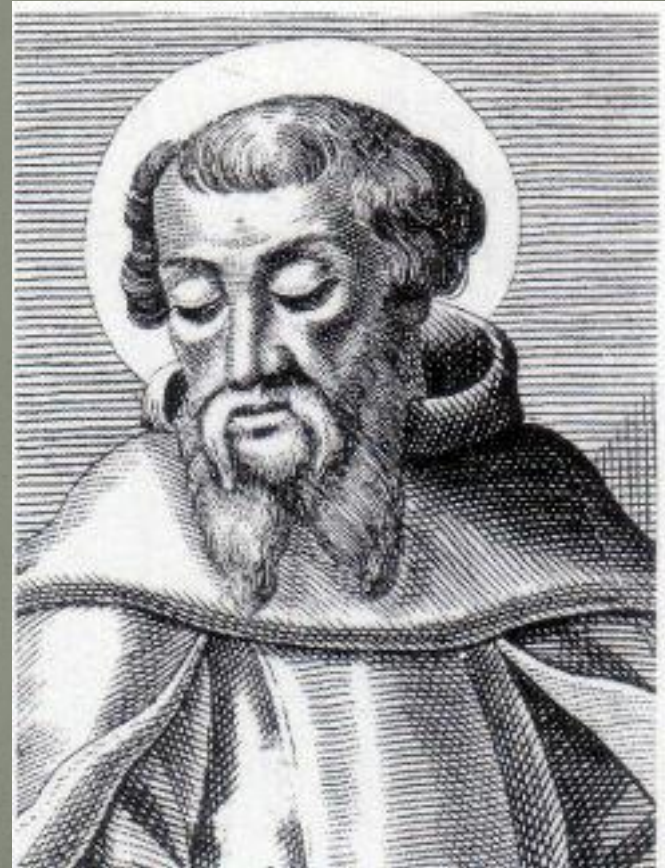
Harhaoppisia vai totuuden perillisiä?

Kristillisen ja gnostilaisen identiteetin muotoutuminen
keskinäisen polemiikin myötä

Päivi Vähäkangas
Studia Gnostica 19.1.2010

Miksi Irenaeus vastusti gnostilaisia?

- Liian samanlaisia, liian lähellä: kutsuivat itseään kristityiksi ja kilpailivat samoista kuulijoista
- Gnostilaisten myyttinen kieli vs. Irenaeuksen rationalismi
- Erimielisyydet Raamatun tulkinnassa
- Jumalakuva

JUMALA

Korkein Jumala

- Ikuinen, muuttumaton, täysin tuonpuoleinen
- Kaiken alkulähde, mutta ei missään tekemisissä tämän maailman kanssa
- Jumalaa ei voi tavoittaa tai käsittää, siksi hänestä voidaan puhua vain negatiivisen teologian kielellä kieltämällä ominaisuuksia: Jumala ei ole hyvä, sillä hän on itse hyvyys

Luojajumala

- Korkeimman Jumalan alapuolella ja alisteinen tälle
- Vastuussa näkyvän maailman ja ihmisen luomisesta
- Setiläisessä teologiassa häntä kutsutaan Jaldabaothiksi ja hänet kuvataan joko pahansuopana maailman hallitsijana tai ainakin tietämättömänä korkeimman Jumalan olemassaolosta
- Valentinolaisessa teologiassa luojajumala ei ole yhtä keskeinen, melko neutraali hahmo

Korkeimmasta Jumalasta - 1

(*Eugnostos*)

Se, joka on, on sanoinkuvaamaton. Häntä ei ole tuntenut yksikään valta, voima, alistaja tai luotu maailman alusta asti, paitsi hän itse. Sanoinkuvaamaton on kuolematon ja ikinen. Hän on ikuinen, koska hän ei ole syntynyt. Nimittäin jokainen, joka on syntynyt, tuhoutuu. Häntä ei ole synnytetty eikä hänellä ole alkua. Jokaisella, jolla on alku, on nimittäin myös loppu. Hänen yläpuolellaan ei ole mitään valtaa. Hänellä ole nimeä, sillä se, jolla on nimi, on jonkun toisen luoma. Hän on nimeämätön. Hänellä ei ole ihmisen muotoa, sillä se, jolla on ihmisen muoto, on jonkun toisen luoma. Hänellä on aivan oma hahmonsansa. Se ei ole sellainen, jonka te voisitte nähdä tai saada valtaanne, vaan se on erilainen hahmo, joka on kaikkea ylempi ja parempi kuin maailmankaikkeus. Se katsoo joka puolelle, näkee itsensä itsestään käsin ja on ääretön.

Korkeimmasta Jumalasta - 2

(*Eugnostos*)

- Hän on käsittämätön ja pysyy sellaisena kuin on.
- Hän on turmeltumaton eikä hänellä ole muotoa.
- Hän on hyvä eikä hän muutu.
- Häneltä ei puutu mitään.
- Hän on ikuinen.
- Hän on siunattu eikä häntä voi ymmärtää, vain hän itse ymmärtää itseään.
- Hän on mittaamaton ja saavuttamaton.
- Hän on täydellinen, eikä häneltä puutu mitään.
- Hän on siunattu ja turmeltumaton.
- Häntä kutsutaan 'kaikkeuden Isäksi'.

Luojajumalasta - 1

(Johanneksen salainen kirja)

Mutta yksi ikuisista olennoista, Älyn Viisaus, alkoi ajatella itseään ja pohtia Näkymätöntä Henkeä sekä Alkutietoa. Hän halusi tuoda itsestään esiin jotain näiden kaltaista ilman Hengen suostumusta ja hyväksyntää ja kysymättä puolionsa mielipidettä. Vaikka Viisaus ei löytänyt miehistä osapuoltaan eikä saanut tämän hyväksyntää, hän pohdiskeli ilman Hengen suostumusta ja puolionsa tietämättä ja antoi ajatukselleen muodon.

Luojajumalasta - 2

(Johanneksen salainen kirja)

Viisaudessa olleen voittamattoman voiman takia hänen ajatuksensa ei jäänyt pelkäksi ajatukseksi. Hänestä ilmestyi jotain epätäydellistä, muodoltaan erilaista kuin hän itse, sillä hän oli luonut sen ilman puolisoaan. Sillä ei ollut äitinsä kaltaista muotoa, vaan se oli näöltään toisenlainen. Kun Viisaus katseli sitä, mitä oli tahtonut luoda, olento sai toisenlaisen, leijonankasvoisen käärmeen muodon....

Luojajumalasta - 3

(Johanneksen salainen kirja)

... Viisaus antoi luomukselleen nimeksi Jaldabaoth. Tämä on ensimmäinen hallitsija. Hän otti äidiltään suuren voiman, lähti äitinsä luota ja muutti pois sieltä, missä oli syntynyt. Hän alkoi hallita ja valmisti itselleen muita ikuisia olentoja ... Hän antoi heille osan tulestaan, mutta ei välittänyt heille valon voimaa, jonka oli saanut äidiltään. Jaldabaoth oli nimittäin tietämättömyyden sokaisema. ... Hänessä ollut mielettömyys teki hänestä röyhkeän. Hän väitti: ”Minä olen Jumala, eikä muuta Jumalaa ole”. Hän ei tuntenut voimaansa, paikkaa, josta oli lähtöisin.

Luojajumalasta - 4

(Ptolemaioksen kirje Floralle)

Tätä lakia (Mooseksen laki) ei siis ole antanut täydellinen Jumala, kuten olemme opettaneet, eikä myöskään voida väittää, että se olisi peräisin paholaiselta. Jos näin on, näiden lisäksi on olemassa joku muu, joka on antanut lain. Tämä on demiurgi, joka on tehnyt koko tämän maailman ja kaiken, mitä siinä on. Koska hän on olemukseltaan erilainen kuin kaksi edellä mainittua, hänen paikkansa on heidän keskellään. Siksi häntä on perustellusti kutsuttu ”keskellä olevaksi paikaksi”.

Luojajumalasta - 5

(Ptolemaioksen kirje Floralle)

Jos täydellinen Jumala on luontaisesti hyvä niin kuin hän onkin, sillä Vapahtaja paljasti omasta Isästään, jonka hän itse ilmoitti, että ”vain Jumala yksi on hyvä” ja vastustaja on luontaisesti paha ja huono, tuntomerkinään väärämielisyys, niin se, joka on näiden keskellä, ei ole hyvä, mutta ei myöskään paha eikä väärämielinen. Siksi juuri häntä voidaan sanoa oikeudenmukaisuudeksi, mutta hänen oikeudenmukaisuutensa on tuomarin oikeudenmukaisuutta.

Luojajumalasta - 6

(Ptolemaioksen kirje Floralle)

Tämä jumala on alempiarvoinen kuin täydellinen Jumala, ja hänen oikeudenmukaisuutensa on vähäisempää, sillä hän on syntynyt, ei syntymätön. Syntymätön Isä on nimittäin yksi, josta kaikki on lähtöisin ja jonka varassa kaikki on. Toisaalta luoja jumala on syntyperänsä takia suurempi ja mahtavampi kuin vastustaja. Näin hänen olemuksensa ja luontonsa poikkeavat sekä Isän että vastustajan olemuksesta.

MAAILMA

Kosminen dualismi

- Jako taivaalliseen ja näkyvään maailmaan
- Taivaalliseen maailmaan kuuluvat ikuiset aioonit, valo-olennot, Vapahtaja sekä Kuolematon Ihminen
- Koska näkyvä maailma on luojajumalan tuotos, se on väistämättä epätäydellinen ja kaoottinen
- Koska materia edusti epätäydellisyyttä, jotkut gnostilaiset valitsivat askeettisen elämäntavan ja pyrkivät välttämään materiaalisille nautinnoille antautumista

IHMINEN

Luominen

- Gnostilainen luomisteologia pohjautuu Raamatun luomiskertomukseen
- Luoja Jumala apureineen muoovaa ihmisen ruumiin ja sielun nähtyään vilauksen Kuolemattomasta Ihmisestä
- Viisautta osallistuu luomistyöhön puhaltamalla hengen liikkumattomaan ruumiiseen ja antamalla tälle jumalallisen kipinän

Ruumis – sielu - henki

- Kolmijakoisuus Johanneksen salaisen kirjan mukaan:
 - sielullinen Aadam
 - maallinen Aadam
 - jumalallinen Henki
- Valentinolainen kolmijako:
 - hengellinen elementti
 - sielullinen elementti
 - materiaalinen elementti
 - kaikki edellämainitut fyysisessä ruumiissa

”Mieheksi ja naiseksi hän heidät loi”

- Usean gnostilaisen tekstin mukaan alkuihminen oli androgyyni, siis sisälsi molemmat sukupuolet. Miehen ja naisen erottaminen toisistaan tapahtui vasta jälkeenpäin.
- Platonin kertomus *Pidot*-teoksessa ihmisen alkutilasta: he olivat andogyynejä, muodoltaan pyöreitä ja liikkuiivat pyörimällä ympäriinsä, ja kun heidät halkaistiin kahtia, he etsivät lakkaamatta toista puoliskoaan

Syntiinlankeemuksen tilalla unohdus

- Raamatun syntiinlankeemuskertomusta tulkitaan gnostilaisessa traditiossa uudessa valossa: tiedon puusta syöminen oli positiivinen teko, joka sai ihmiset ymmärtämään totuuden
- Arkontit kadehtivat ihmistä, joka on heitä viisaampi ja pyrkivät vaivuttamaan hänet unohduksen tilaan
- Uni, unohdus tai juopumus ovat termejä, joilla kuvataan alkuperästään ja korkeimmasta Jumalasta vieraantuneen ihmisen tilaa
- Jumalallinen kipinä on vankina ja tukahdutettuna ihmisruumiissa

Pelastava tieto

- Pelastus on vapautusta tietämättömyyden tilasta
- Ainoa tie tietoon on Vapahtaja, joka laskeutuu ylhäältä tuomaan pelastavan tiedon
- Toisinaan Vapahtaja on anonyymi hahmo, mutta suurimmassa osassa Nag Hammadin tekstejä hän on Kristus

Ihmisen luominen

(Hallitsijoiden olemus)

Hallitsijat pitivät neuvoa ja sanoivat: ”Tehkäämme ihminen maan tomusta.” He muovasivat luomuksensa kokonaan maalliseksi. ...

He ottivat maan tomua ja muovasivat ihmisen oman ruumiinsa ja vedessä näkemänsä Jumalan kaltaisuuden mukaan. ...

Hallitsijoiden johtaja puhalsi ihmisen kasvoihin, ja ihmisestä tuli sielullinen olento. Ihminen jäi kuitenkin moneksi päiväksi maahan makaamaan, eivätkä hallitsijat voimattomuutensa takia saaneet häntä nousemaan. He eivät silti antaneet periksi, vaan jatkoivat itsepäisesti myrskytuulen lailla puhaltamista saadakseen haltuunsa vedessä näkemänsä kaltaisuuden. ... Tämän jälkeen Henki näki maassa makaavan sielullisen ihmisen. Henki tuli Adamantti-maasta (=korkeimman Jumalan maailmasta). Se laskeutui ja asettui ihmiseen. Näin ihmisestä tuli elävä sielu.

*Ihminen joutuu eroon
korkeimmasta Jumalasta - 1
(Johanneksen salainen kirja)*

Aadamissa oli näet Älyn valo, joka teki hänet ensimmäistä hallitsijaa viisaammaksi. Ensimmäinen hallitsija halusi tuoda esiin voiman, jonka hän oli itse antanut Aadamille, ja hän vaivutti Aadamin uneen.

Ihminen joutuu eroon korkeimmasta Jumalasta - 2

(Johanneksen salainen kirja)

Minä kysyin Vapahtajalta: ”Mitä tarkoittaa ’uni’?” Hän vastasi: ”Olet kuullut, että Mooses kirjoitti ensimmäisessä kirjassaan: ’Jumala vaivutti Aadamin luonnolliseen uneen’ Näin ei ole, vaan Aadamin käsityskyky tainnutettiin. Hän näet sanoi profeetan välityksellä: ’Minä paadutan heidän sydämensä, jotta he eivät ymmärtäisi eivätkä näkisi.’ Silloin ensimmäinen hallitsija halusi ottaa Aadamiin piiloutuneen kirkkaa Älyn hänen kyljestään. Kirkas Äly on kuitenkin saavuttamaton. Vaikka pimeys tavoitteli sitä, se ei saanut sitä valtaansa.”

*Ihminen joutuu eroon
korkeimmasta Jumalasta - 3
(Johanneksen salainen kirja)*

Ensimmäinen hallitsija juotti heille unohduksen vettä, jotta he eivät tietäisi, mistä ovat tulleet. Näin Setin jälkeläiset joutuivat joksikin aikaa palvelijoiksi, mutta kun Henki laskeutuu pyhien ikuisten olentojen luota, se palauttaa heidät heidän entiseen asemaansa ja parantaa heidän vajavuutensa. Silloin koko täyteydestä tulee pyhä ja täydellinen.

*Ihminen joutuu eroon
korkeimmasta Jumalasta - 4
(Totuuden evankeliumi)*

Se, ettei Isää voi tuntea, synnytti kauhua ja pelkoa, kun kaikkeus alkoi etsiä sitä, josta oli lähtöisin. Kauhu tiivistyi sumun tavoin niin, ettei kukaan enää voinut nähdä. Tästä syystä erehdys voimistui ja alkoi muokata omaa ainettaan tyhjiyden vallassa. Erehdys ei tuntenut totuutta, vaan asettui luotuun hahmoon ja teki voimallaan kauniin korvikkeen totuudelle. ...Halveksi siis erehdystä! Sillä ei näet ole juurta. Sumun keskellä se ei nähnyt Isää, vaan teki tekosiaan, unohdusta ja pelkoa, vietelläkseen ja ottaakseen vangikseen ne, jotka ovat keskellä.

Pelastuminen - 1

(Katkelmia Theodotokselta)

Meitä ei tee vapaaksi pelkkä kaste, vaan tieto siitä, keitä me olimme ja mitä meistä on tullut, missä olemme olleet tai mihin olemme joutuneet, minne olemme matkalla ja mistä meidät on vapautettu, mitä on syntymä ja mitä jälleensyntyminen.

Pelastuminen - 2

(Totuuden evankeliumi)

Unohdus ei ollut lähtöisin Isästä. Kuinka se olisikaan voinut syntyä hänen takiaan? Hänestä on syntyisin tieto, joka paljastui, jotta unohdus katoaisi ja Isä tulisi tunnetuksi. Koska unohdus sai alkunsa siitä, ettei Isää tunnettu, sitä ei enää sen jälkeen ole, kun Isä on tullut tunnetuksi. ... Kätketyn salaisuuden avulla Jeesus Kristus toi valon niille, jotka unohduksen takia olivat joutuneet pimeyteen. Hän valaisi heidät ja näytti heille tien. Tämä tie on totuus, jonka hän heille opetti.

Pelastuminen - 3

(Jeesuksen Kristuksen viisaus)

Minä olen tullut ylhäältä suuren valon tahdosta. Minä olen päässyt kahleesta ja tehnyt tyhjiksi ryövärien teot. Olen herättänyt Viisauden lähettämän valon pisaran, jotta se minun ansiostani tuottaisi runsaan sadon. ... Minä olen paljastanut teille kuolemattoman ihmisen ja vapauttanut hänet ryövärien kahleista. Minä olen murtanut armottomuuden portit heidän tieltään ja nöyryyttänyt heitä ohjanneen kaitsemuksen. He kaikki häpesivät ja heräsivät unestaan. Minä olen tullut, jotta he yhdistyisivät tuohon Henkeen ja henkäykseen ja muuttuisivat kahdesta yhdeksi, kuten he alussa olivat.

Pelastuminen - 4

(Filippuksen evankeliumi)

Nainen ja mies eivät kuolisi, ellei nainen olisi irtautunut miehestä. Kuolema sai alkunsa ihmisen jakautumisesta. Kristus tuli korjatakseen alussa tapahtuneen jakautumisen, yhdistämään nämä kaksi, antamaan elämän niille, jotka jakautuneina olivat olleet kuolleita, ja yhdistämään heidät. Nainen yhtyy mieheensä morsiushuoneessa. Niitä, jotka ovat yhtyneet toisiinsa morsiushuoneessa, ei voi erottaa toisistaan

YHTEISÖ

Gnostilainen moraalit?

- Irenaeuksen mukaan gnostilainen ihmiskäsitys johti väistämättä kahteen ääripäähän: joko gnostilaiset olivat äärimmäisen askeettisia tai antautuivat kaikille lihan himoille
- Tämä näkemys ei saa tukea gnostilaisista lähteistä, joissa ei ole mitään viittauksia seksuaalisiin menoihin, vaan päinvastoin valentinolaisuutta voidaan verrata filosofikoulukuntiin, joissa keskeistä oli eettinen opetus ja edistymisen moraalisisissä kysymyksissä
- Käsitys luojajumalasta ja maailman pahuudesta vaihteli ja sen myötä myös asennoituminen yhteiskuntaan ja maallisiin käytäntöihin: jotkut gnostilaiset opettajat kielsivät avioliiton kun taas toiset suhtautuivat siihen myönteisesti

Rituaaleja

- Valentinolaisissa teksteissä mainitaan seuraavia sakramenteja: kaste, ehtoollinen, morsiushuoneen mysteeri, öljyllä voitelu ja kuolevan lunastus
- Gnostilaisissa teksteissä esiintyy useimmiten kaste ("sinetti"): joillekin ryhmille kaste oli toistuva rituaalinen puhdistautuminen, toiset taas vastustivat vesikastetta ja ylipäättään näkyviä rituaaleja
- Morsiushuoneen mysteeri viittaa rituaaliin, jonka tarkoituksena on palauttaa mies- ja naipuolisten elementtien alkuperäinen yhteys liittämällä ihminen enkeliin, taivaalliseen vastinpariinsa